

Prof. dr hab. Stanisław Grabias
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach

Opinia o rozprawie Kaliny Kosackiej *Uwarunkowania językowych i parajęzykowych aspektów wypowiedzi emocjonalnych*, przedstawionej jako rozprawa doktorska.

Autorka rozprawy, mgr Kalina Kosacka, chce najpierw odpowiedzieć na pytanie, czy zmienne demograficzne: płeć i wiek, mają wpływ na wzorce (skrypty) zachowań emocjonalnych i na sposoby ich realizacji ujawniające się w zachowaniach językowych. Interesują ją różnice w zasobach środków właściwych emocjom pozytywnym w relacji do emocji negatywnych. Ponadto chce jeszcze autorka wiedzieć, czy zmienne psychologiczne: cechy osobowości, temperamentu, inteligencji emocjonalnej i postawy poznawczej (werbalnej) dysponują własnymi zasobami wzorców i ich realizacji w ekspresywnych zachowaniach językowych i parajęzykowych. Odpowiedzi na postawione pytania chce autorka uzyskać w procesie analizy językowych zachowań narracyjnych.

Z jej perspektywy, perspektywy psychologa, analiza winna się dokonywać przy udziale pojęć i narzędzi badawczych (kwestionariuszy i testów) lokujących pracę badawczą w zakresie refleksji psychologicznej. Zastosowała więc autorka narzędzia precyzyjne tkwiące w zasobach środków wystandaryzowanych.

Procedury badawcze przedstawiały się następująco:

1. Uzyskała emocjonalne jej zdaniem wypowiedzi narracyjne od 81 kobiet i 69 mężczyzn w trzech grupach wiekowych (wyłączającej się dorosłości, wczesnej dorosłości i średniej dorosłości).

Dobierając grupę badawczą autorka rozprawy uwzględniła: pochodzenie osób badanych (miejskie, wiejskie), wykształcenie (podstawowe, licealne, wyższe) oraz stan zdrowia (bardzo zły, zły, dobry, bardzo dobry).

2. Zmienne psychologiczne opisała doktorantka w kategoriach:

- osobowości (neurotyczna, ekstrawertyczna, otwarta na doświadczenia, ugodowa, sumienna),
- temperamentu (żwawy, perseweratywny, rytmiczny, wrażliwy sensorycznie, relatywnie emocjonalnie, wytrzymały, aktywny),
- inteligencji emocjonalnej (rozumie emocje, kontroluje emocje, empatyczny, akceptujący emocje),
- postawy poznawczej – werbalnej (rozumie słowa).

Uwagi recenzenta językoznawcy na temat zaprezentowanego obrazu badań są następujące:

1. Interesujące, racjonalne i wymierne są badania główne różnicujące zachowania emocjonalne ze względu na płeć i wiek. Zbiory wzorców zachowań emocjonalnych różniących populację ze względu na płeć i wiek są realne i weryfikowalne obiektywnie.

Doceniam starania autorki o obraz pełności populacyjnej – zróżnicowanie grupy badawczej ze względu na pochodzenie, wykształcenie i stan zdrowia.

2. Kryteria zmiennych psychologicznych są dalece intuicyjne, a zbiory cech budowanych na tych kryteriach w znacznej mierze zależą od woli badacza. Nie da się bowiem obiektywnie podzielić grupy osób na takie, które: rozumieją emocje, w przeciwieństwie do osób kontrolujących emocje, empatycznych, wreszcie akceptujących emocje. Podział typów inteligencji emocjonalnej zaczerpnęła autorka z kwestionariusza do jej badania. Jest to podział dalece subiektywny, sprawiający zapewne kłopoty badawcze także autorce rozprawy.

Problem subiektywizmu badawczego w jeszcze większym stopniu dotyczy innych zmiennych psychologicznych np.: typów temperamentu (żwawy, rytmiczny, wytrzymały, aktywny). Badacz stosujący tego typu kryteria skazany jest na postawę dalece wolicjonalną, co oczywiście odbiega od obiektywizmu właściwego badaniom naukowym.

Moja uwaga kierowana jest bardziej do zasad budowania ogólnej wiedzy psychologicznej niż do postępowania autorki rozprawy. Mgr Kalina Kosacka ufna w przekaz psychologiczny, zastosowała tylko kryteria w refleksji psychologicznej przyjęte.

3. Niedostatecznie jasno postawiła doktorantka problem „schematu poznawczego”, który czasami nazywa „wzorcem językowym” lub „skryptem”. Zasadne jest pytanie: wzorzec językowy dotyczy tylko wiedzy czy także jego realizacji? Lingwistyka wyróżnia i oddziela wyraźnie pojęcie kompetencji (wiedzy) i pojęcie realizacji (wykonania).
4. Doktorantka potraktowała emocje jako kategorie prototypowe, w których jednostki kategorii reprezentują ją lepiej lub gorzej (są sytuowane na skraju zbioru egzemplarzy). Akceptując kognitywny opis pojęć podjęła badania nad nazwami usytuowanymi w centrum kategorii. Wybrała analizę *strachu i radości*.

Materiał badawczy, w jej rozumieniu wypowiedzi narracyjne, uzyskała prosząc każdego uczestnika badań o realizację dwu poleceń: *Przypomnij sobie sytuacje, kiedy odczuwałeś niepokój (zadowolenie), wyobraź sobie to i opowiedz o tym kilkuminutową historię*. Uzyskane wypowiedzi były nagrywane, a następnie transkrybowane.

Dla recenzenta nie jest jasne, dlaczego w eksplikacji generującej opowiadania nie pojawiły się nazwy z centrum kategorii: *strach i radość*, wobec nazw: *niepokój i zadowolenie*?

Materiałem badawczym dla doktorantki są teksty uzyskanych opowiadań. Dokonuje ich analizy słownej z perspektywy wyznaczonej przez przyjęte narzędzia badawcze (testy i kwestionariusze) oraz analizy paralingwistycznej, na podstawie cech wyznaczających płynność wypowiedzi (oddech, wtrącenia, pauzy), które ocenia z perspektywy emocji.

Analiza materiału językowego wymogła dwojaki sposób postępowania:

- automatycznego zliczania predykatów dla którego autorka opracowała własny program,
- oraz uczestnictwa trzech sędziów kompetentnych analizujących zjawiska, które opierały się liczeniu automatycznemu.

Powstała matryca zjawisk językowych, które autorka wolicjonalnie, zatem dość dowolnie przypisuje ludzkim postawom i stanom psychicznym. Zasadniczym celem rozprawy jest bowiem nie opis środków językowych różnicujących płeć i wiek, lecz model psychologicznych uwarunkowań, wyboru wzorców ekspresji w populacji badanych osób. Stosując narzędzia analizy statystycznej zaprezentowała doktorantka precyzyjny i jasny obraz motywacji psychologicznych w emocjonalnych zachowaniach kobiet i mężczyzn.

Recenzent docenia wysiłek włożony w konstruowanie tego obrazu. Jest on wielce skomplikowany, ale jasny. Kroki badawcze i dokumentacja postępowania pozwalają na ocenę bardzo wysoką. Doktorantka zaprezentowała w gruncie rzeczy narzędzia pozwalające precyzyjnie oceniać ludzkie zachowania i ich psychologiczne motywacje. Na pragmatyczny walor jej badań należy zwrócić uwagę szczególną. Prezentowane paradygmaty bowiem, warunkujące zachowania językowe, znajdują zastosowanie w technikach terapeutycznych, ale zapewne również w rozpoznawaniu sygnałów mowy w kryminologii.

Recenzent – językoznawca i logopeda, dostrzega ścieżkę prowadzącą do terapii logopedycznej, która ciągle pozostawia pole emocji poza możliwościami pojęciowej aparatury opisującej zaburzenia mowy.

Doktorantka w sposób wyczerpujący prezentuje szczegółowe modele warunkujące zachowania emocjonalne. Odkryła, że:

1. Płeć i wiek: płeć różnicuje językowe zachowania w realizacji emocji negatywnych i pozytywnych. Kobiety częściej niż mężczyźni używają predykatów emocjonalnych. Wiek natomiast nie różnicuje wypowiedzi ani na temat emocji pozytywnych ani negatywnych.
2. Walencja: istnieją istotne różnice w zakresie wypowiedzi o emocjach negatywnych i brak różnic w zakresie wypowiedzi o emocjach pozytywnych.
3. Zmienne psychologiczne (osobowość, temperament, inteligencja emocjonalna, postawa poznawcza): warunkują w niezwykle złożony sposób zachowania emocjonalne - zachowania negatywne i pozytywne.

Zaprezentowane modele ekspresji są bytami wielce złożonymi. Ich budowanie wymagało szerokiej wiedzy na temat emocji, motywów ludzkiego postępowania oraz precyzji w myśleniu. Powstały wiarygodne struktury kognitywne budowane przy udziale metod statystycznych. Z satysfakcją podkreślam ten walor umysłowości doktorantki, który dysponując precyzją w analizie, potrafi budować struktury syntetyczne.

Teoretyczną część rozprawy poświęciła doktorantka pojęciom wyznaczającym granice jej pola badawczego i dostarczającym zarysu metodologii badań. Omawia rozwój refleksji nad emocjami, począwszy od XIX-wiecznej dyskusji lokującej emocje najpierw w układach obwodowych i wkrótce już, z początkiem XX wieku w układzie centralnym (teoria Cannona – Barda). Autorzy teorii lokują emocje w ośrodkach podkorowych (jądra wzgórza), a korę mózgową traktują jako ośrodek hamujący zachodzące pod korą procesy.

Dalszy rozwój badań wiąże emocje z procesami poznawczymi, a następnie z systemami wartości. Dowiadujemy się, że współczesne teorie emocji poszukują umysłowych reprezentacji poznawczych dla każdej z nich. Stanowiły je najpierw schematy poznawcze, rozumiane przeważnie jako pojęcia (klasyczne lub prototypowe).

Najbliższa autorce jest teoria skryptów afektywnych, powiązanych ściśle z teorią narracji, rozumianą jako mechanizm organizowania pamięci biograficznej każdego człowieka. Mechanizm narracyjny spaja watki przeszłości (włącza czasami terażniejszość i przewidywaną przyszłość) w konfigurację narracyjną, która nadaje życiu sens – poczucie spójności i celu.

Tak zapewne pojmuje autorka proces budowania wypowiedzi narracyjnych przez osoby uczestniczące w jej eksperymencie badawczym. Skrypty afektywne w tej koncepcji pozwalają rozpoznawać, klasyfikować i nazywać nowe bodźce płynące do ludzkiego umysłu.

Odrębne dwa rozdziały rozprawy poświęciła doktorantka pojęciu ekspresji, jej przejawom i uwarunkowaniom. Analiza pojęcia ekspresji doprowadziła ją do modelu B. Gawdy, która dzieli ekspresje na naturalną i zamierzoną oraz twórczą i nie twórczą.

W analizie językowych zjawisk ekspresji podjęła się interpretacji rozpraw językoznawczych. Wymagają one zupełnie innej refleksji niż psychologiczna i innego sposobu myślenia o badanych zjawiskach. Z satysfakcją stwierdzam, że doktorantka, psycholog z wykształcenia, prace lingwistyczne zinterpretowała poprawnie, co nie jest zwykłą praktyką w badaniach interdyscyplinarnych. Przeglądałem się tej interpretacji z ciekawością – doktorantka interpretowała bowiem poprawnie rozprawy recenzenta.

Oto końcowa formuła niniejszej recenzji:

1. Rozprawa mgr Kaliny Kosackiej *Uwarunkowania językowych i parajęzykowych aspektów wypowiedzi emocjonalnych* odznacza się wielce pozytywnymi cechami: prezentuje ważny problem teoretyczny, w syntetycznym ujęciu przedstawia rozbudowaną refleksję naukową na temat emocji, dostarcza precyzyjnych analiz badawczych.
2. Doktorantka zaprezentowała znajomość ogromnej literatury przedmiotu w wymiarze interdyscyplinarnym. Wykazała się umiejętnością budowania spójnych całości mimo wielu, niekiedy rozbieżnych tez, wyznaczających jej przedmiot badań.
3. Zaprezentowała własny warsztat badawczy, który pozwolił jej na precyzyjne analizy zjawisk emocji językowej i parajęzykowej.
4. Potrafiła badania teoretyczne ukazać w perspektywie prognostycznej, która rysuje się jasno dla terapii psychologicznej i dla odkrywania indywidualnych cech sygnałów mowy.

Wobec powyższych faktów stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Kaliny Kosackiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kieruję także do Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS wniosek o wydanie rozprawy w postaci książki.

S. Kosackiej